

BEVEZETÉS.

Kertész Manó Szokásmondások c. nagybecsű munkájában összefoglalta a magyar szóláskutatásnak azokat a biztos, vagy legalább is több-kevesebb valószínűséggel elfogadhatónak látszó eredményeit, melyeket művelődéstörténeti vonatkozású szólásainkról részben az ő buzgó fáradozása derített fel, részben más nyelvészeink nem kevésbé értékes munkálkodása. Könyvének gazdag és szerfölött tanulságos anyagát tizenöt tárgyi csoportban rendezte el. Az egyes csoportokban aztán a nyelvi megnyilatkozásoknak a régi idők életviszonyaival való kapcsolataiból nagyon érdekesen magyarázta meg számos, legtöbbször még ma is élő, de származását illetőleg vagy teljesen elhomályosult, vagy csak nem eléggé érthető szólásunknak, kifejezésünknek és szavunknak az eredetét.

Az említett derék mű jeles tudású szerzőjének imént vázolt módszeres eljárása kétségkívül igen helyes. Szokásmondásainknak mindaddig legnagyobb érdemű bűvárlója, Tolnai Vilmos szintén nem az egyes elszigetelt szólásoknak, hanem az egybetartozó szóláscsoportoknak együttes vizsgálatát tűzte ki célul a szólásfejtő kutatás elé. Szerinte ugyanis «valamint a történeti nyelvtudomány célját nem közelíti meg elszigetelt egyes szavak megfejtése, hanem csupán egész fogalmi körök, egybetartozó tárgyi, művelődéstörténeti csoportok megállapítása, úgy csakis teljes szóláscsoportok magyarázata szolgáltatja [olv. szolgálhatja] az egy nyelvet beszélő nemzet múltjának ismeretét» (MNy. V, 197).

Azt hiszem, hogy ezzel az elvi felfogással bátran egyetérthet minden kutató. Ha az volna a szándékom, hogy

összefoglaló munkát írjak szólásaink művelődéstörténeti kapcsolatairól, bizonyára Tolnai és Kertész módszerét követném magam is. Azonban engem ez alkalommal más cél vezet, mert az alábbiakban egymástól ugyan nem teljesen elszigetelt, de mindenesetre csak lazán összefüggő szólásokat szándékozom magyarázni. Ezek, noha legnagyobb-részt szintén művelődéstörténeti vonatkozásúak, mégsem sorakoznak egybetartozó tárgyi csoportokba. De mindezen fogyatékoságuk ellenére mégis az a reménységem, hogy eredetük felderítése bizonyos mértékben alkalmasint hozzá fog járulni nemzetünk és nemzeti nyelvünk multjának tökéletesebb megértéséhez.

Vannak ugyanis olyan szólásaink, melyeknek eredetére szintén művelődésünk története vet világot, azonban Kertész érdemes munkájában valamely oknál fogva nem kaptak helyet. Hiszen a tudós szerző maga is megmondja, hogy csak egy csekély részét ölelte fel az idevágó anyagnak (vö. i. m. 257). Munkájának ebbeli hiányait tehát pótolnunk kell.

Nagyon valószínű, hogy egyik-másik közkeletű szólásunk eredetének magyarázata azért maradt el, mert tárgyszerű jelentése már annyira elhomályosult, hogy még Kertész széleskörű tanultsága sem tudta felismerni régi művelődésünkkel való összefüggését. De az is előfordul, hogy valamely homályosabb eredetű szokásmondás a rég letűnt századok művelődésének nem ahhoz az ágához kapcsolódik, melyhez az eddigi kutatók gondolták, vagyis a szólás nem abba a tárgyi körbe való, amelybe valamely szólásfejtő kísérlet mostanig sorozta. Ennélfogva igen természetes, hogy az a magyarázat, mely az ilyen szólás származását, eredeti jelentését igyekezett megvilágítani, nem lehetett helyes, mert téves volt a tárgyi kapcsolása.

Ámde kétségtelen, hogy ezeknek a nem magyarázott, vagy esetleg tévesen magyarázott egyes és így a szólásfejtő vizsgálódás előtt egyelőre merőben elszigetelten álló szólásoknak az eredetét is fel kell derítenünk, hogy mind-egyik megtalálhassa majd a maga helyét egy újabb összefoglaló munkának, vagy a már meglévő összefoglalás új kiadásának abban a tárgyi csoportjában, mely őket származásuknál fogva joggal megilleti.

Ilyer szólásfejtő cikkek sorozata következik alább. Valamennyi olyan szólásmódot tárgyal, melyet vagy nem magyaráztak még ez ideig, vagy pedig amelynek eddigi magyarázata nézetem szerint részben vagy egészben helytelen. Ebből aztán az is nyilvánvaló, hogy fejtegetéseim jórészt vitatkozó jellegűek, mert meg kell döntenem a szerintem téves régi véleményeket, hogy a szerintem helyes újabbakat helyükbe állíthassam. Lehet, hogy az én magyarázataim sem találják mindig legfején a szeget. Azt azonban bizvást hiszem, hogy kutatásaim valami kevéssel még akkor is előmozdítják néhány ma már többé-kevésbé elhomályosult szokásmondásunk eredetének a megértését.

Fentebb már említettem, hogy ennek a kis szólásmagyarázó gyűjteménynek csaknem valamennyi cikke művelődéstörténeti vonatkozású. Ennélfogva elsősorban azoknak a szíves olvasóknak ajánlom munkámat, akik szerető érdeklődéssel fordulnak nemzeti múltunk minden tanulságos emléke felé, mert azt vallják Péczeli József kedves és bölcs soraival:

*Élte édességét kétszeresen issza,
Ki gyönyörködve néz az elmúltra vissza.*